

Tar vi hand om gamla föräldrar?

Det finns i dag en allmän uppfattning om att samhället utför det mesta av omsorgen. I själva verket är vi **allt fler som hjälper närstående** – ofta våra egna föräldrar.

Elisa Labbas [elisalabbas@gmail.com] är filosofie doktor i ekonomisk historia, Malmö kommun. **Lennart Magnusson** [lennart.magnusson@lnu.se] är docent, Linnéuniversitet. **Bo Malmberg** [bo.malmberg@ju.se] och **Gerd Sundström** [gerdt.sundstrom@ju.se] är båda professor emeritus, Hälsohögskolan, Jönköping university.

I dag känner kanske inte alla till Bibelns tio budord med Fjärde budet om att hedra och ta ansvar för föräldrar. För statens del avskaffades detta med fattigvårdslagen 1956 och civillagen 1978, då man ansåg att den offentliga vården var så utbyggd att lagen var obsolet. Ansvar för underåriga barn, make och maka kvarstår dock.

Enkäter bekräftar den rådande föreställningen att förr brydde vi oss minsann mer om gamla föräldrar än vi gör i dag. I en studie, som vi genomförde med äldre 80+, frågade vi bland annat om omsorgen för deras föräldrar, när det begav sig.

En dam svarade att ”Ja, på den tiden tog man själv hand om sina gamla!”. På följdfrågan ”Jaha, och i ert fall?” svarade damen att ”Ingen

av oss barn kunde, så de fick flytta till ålderdomshemmet”. Vi vet hur det är i allmänhet, sedan finns alla undantag.

I 1952 ÅRS åldringsvårdsutredning tillfrågades äldre om hjälpbehov och insatser från anhöriga. Bortåt hälften fick hjälp, oftast med vardagligheter som senare generationer äldre med bra pensioner, moderna bostäder och bättre hälsa inte har behov av. Det framgår av intervjuerna att en del hjälpbehövande äldre, med barn i närheten, inte fick någon hjälp av dem. Färre kunde då få hjälp av partnern eftersom endast 46 procent bodde med en partner, jämfört med i dag, när 61 procent är sammanboende och det är lika vanligt att äldre har vuxna barn boende i närheten som på 1950-talet.

Det såg likadant ut för äldre på andra håll under 1950-talet, rent av ännu värre i Finland, där 29 procent hade fem eller fler barn (1950). Trots att många av dem saknade inkomst, fick de flesta ändå obetydlig eller ingen hjälp av barnen, som ofta själva hade svårt.

I boken *Jag är inte död, jag är bara gammal* konstaterar Ylva Floreman nyktert att ”Jag har inga föräldrar, ingen man, inga barn, inga barnbarn och heller inga syskon som skulle kunna strida för mig”.

Att stå helt utan anhöriga i form av partner, syskon och barn gör numera bara tre procent av de äldre (2020). Många av dem är socialtjänstens primära vårdtagare. Men allt fler har barn i närheten som kan bistå.

Ett exempel i form av ett debattinlägg från en kvinna i Aftonbladet tidigare i år: ”Nu är det nog – jag jobbar gratis i äldreomsorgen. Jag och mina systrar har vårdat vår far i tio år”. Hon berättar vidare att deras far får en timmes hemhjälp med städning varannan vecka, och personalen byts ofta ut.

TURLIGT NOG, MED tanke på sviktande offentlig omsorg, har allt fler svenskar nära anhöriga som bor i närheten: partner, barn, syskon och föräldrar. Särskilt tillgången på föräldrar har ökat: I åldern 45–64, då flest hjälper sina föräldrar, hade 35 procent äldre föräldrar 1981. Det har ökat till dagens 70 procent, en ökning från 700 000 till 1,4 miljoner. Ungefär en tredjedel har båda i livet och hälften (36 procent) bor i samma kommun. Därtill har sex procent, av de som redan själva är över 65 år, fortfarande föräldrar i livet, drygt 110 000 personer, vilket var ovanligt för bara några årtionden sedan.

Familjeband och omsorg har belysts, direkt eller indirekt, i flera undersökningar. Bland ensamstående Stockholmskvinnor i övre medel-

åldern (50–66) i början av 1960-talet gav sex procent hjälp till någon ”sjuk eller gammal” inräknat tre procent till en förälder.

Många nutida omsorgsstudier kartlägger dock inte familjebanden. Ett undantag var en studie bland Uppsalabor i åldern 45–60 år, där 31 procent hade en ensamstående förälder; hälften av dessa behövde praktisk hjälp. En del vistades i äldreboende och/eller för långt bort, vilket gjorde att bara fem procent hade en ensamstående förälder med hjälpbehov i ordinarie boende i närheten.

»
Drygt 20 procent av svenskarna ger egna anhöriga omsorg.

DRYGT 20 PROCENT av svenskarna ger omsorg, i större eller mindre grad, sju procent hjälper en förälder och utför en femtedel av alla omsorgstimmar (partner och barn med funktionsproblem får ofta mer massiva insatser). Det är oftast en kvinna, mamman, som tar emot omsorgen. Här går man lätt vilse: Vid partnervård är det lika ofta mannen som kvinnan som ger omsorg, visserligen dör mannen först i två av tre äktenskap, men fler män dör utan att behöva omsorg dessförinnan eller bara kort före dödsfallet. Det här gäller inte bara i förmodat jämställda Sverige, samma mönster ses i exempelvis Spanien och USA.

»
Omsorg för föräldrar varierar mellan länder, kön och åldersgrupper.

En jämförelse mellan merparten europeiska länder i början av 2000-talet fann att proportionsvis fler nordbor i åldern 50–64 gav omsorg till föräldrar, än i södra eller östra Europa. Bland nordbor med föräldrar gav nästan hälften omsorg till dem emot en fjärdedel i syd och öst. Nordborna gav dock i genomsnitt något färre hjälptimmar.

Andra uppgifter visar att två av tre medelålders svenskar (45–64 år) har föräldrar i livet. Är det då svagt av deras barn att bara tio procent ger föräldrarna omsorg? Svaret är troligtvis nej. För hälften med föräldrar var båda föräldrarna

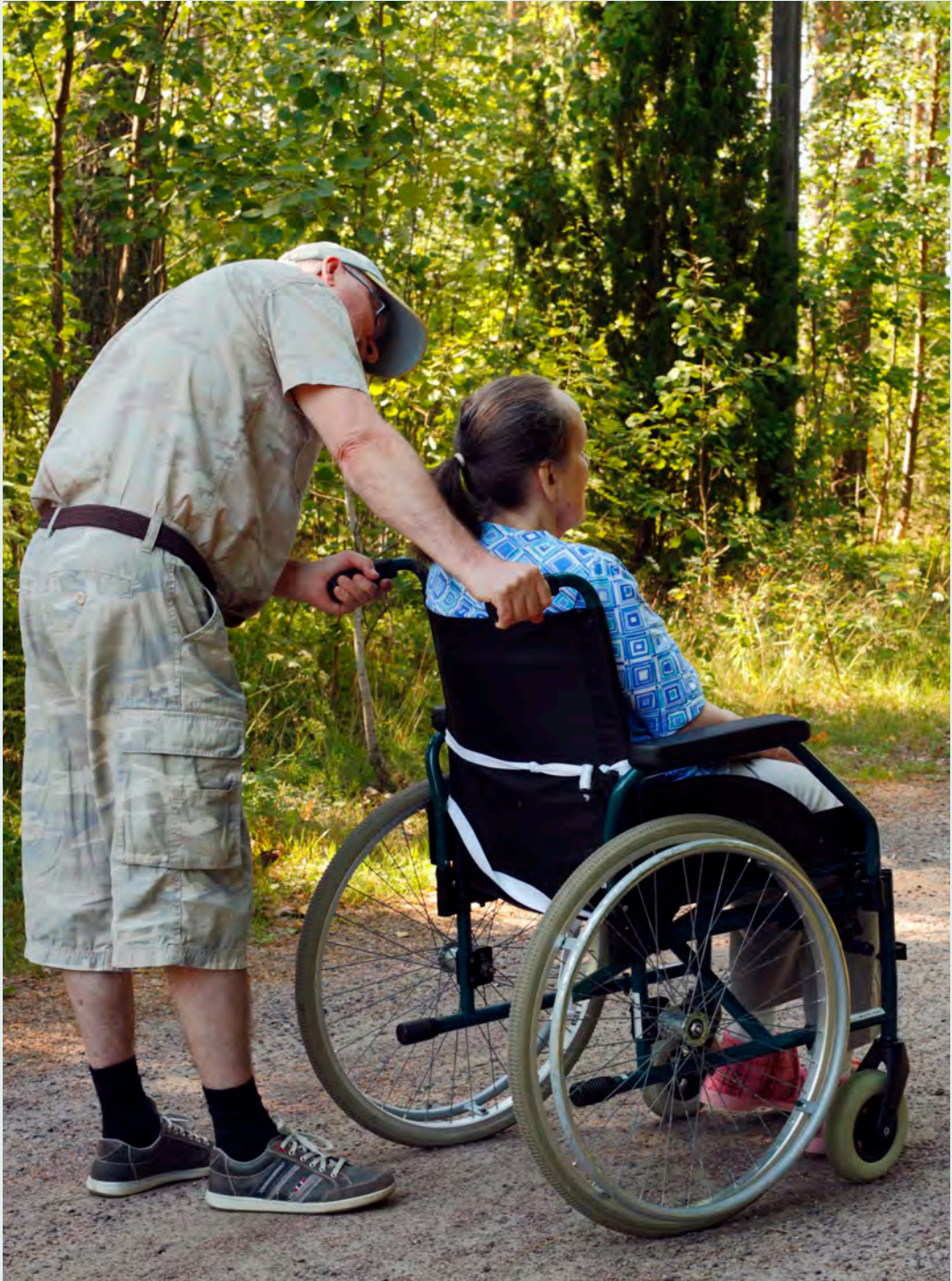

Foto: Mospipotos

i livet och de hjälper oftast varandra vid behov, utan andras inblandning. Föräldrar kan ha separerat, eller en av dem dött, men kanske hittat en ny partner? Hälften har föräldrarna boende nära, varav kanske åter hälften har hjälpbehov. Den skenbart låga andelen hjälpare bland barnen verkar då rimlig.

Dessa uppskattningar beaktar inte att många av barnen har syskon – för sönerna kanske en syster – som kan bo närmare eller av andra skäl sköter det mesta av omsorgen. Enda barn bor ofta närmare föräldrarna och är oftare omsorgsgivare för dem. Men bland medelålders svenskar är bara nio procent endabarn, varibland fem procent har föräldrar i livet.

Vi beaktar inte heller att vuxna barn kan ha egna hjälpbehov eller har en partner eller annan familjemedlem som behöver hjälp, eller andra, konkurrerande omständigheter. Familjernas omsorgspotential fångas inte med enkla algoritmer, men våra uppgifter ger en aning om några viktiga faktorer.

Man kan grovt uppskatta antalet medelålders svenskar som har hjälpbehövande föräldrar, om vi antar att det rör sig om ensamstående föräldrar och att hälften har ett hjälpbehov. Det betyder en ökning, från att 13 procent av åldersgruppen 45–64 år hade hjälpbehövande föräldrar år 1984, till 24 procent år 2020, från 210 000 till 475 000 personer. Om vi begränsar oss till att ha hjälpbehövande föräldrar i närheten, ökade andelen från fem procent till tolv procent. I antal motsvarar det ungefär 35 000 medelålders barn till dessa föräldrar år 1984, till 170 000 år 2020.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att omsorg för föräldrar varierar i omfång och intensitet mellan länder, kön och åldersgrupper, och av kulturella, ekonomiska och demografiska skäl. Antalet och andelen äldre, föräldrar eller ej, i befolkningen ökar, internationellt och – i något lägre takt – i Sverige. De bistås i huvudsak av anhöriga, bland annat beroende på om föräldern är

Ref.

REFERENSER

E Labbas (2022). *Squeezed in midlife: Studies of unpaid caregiving among working-age men and women across Europe*. Lunds universitet.

B Malmberg och G Sundström (2021). *Anhöriga i närbild*. Nationellt kompetenscentrum Anhöriga

G Sundström (2023). *Svenska familjeband, en uppbygglig historia*. Hälsohögskolan i Jönköping.

M Winqvist (1999). *Vuxna barn med hjälpbehövande föräldrar – en livsformsanalys*. Uppsala universitet.

Den offentliga omsorgens stagnation har vägts upp av de äldres tillgång på familj.

ensamstående och avståndet. Den offentliga omsorgens stagnation tycks hittills ha uppvägts av de äldres efter hand allt större tillgång på partner, barn och andra anhöriga.

Vi ser inga tecken på att anhörigas insatser minskar, snarare tycks de öka, ej förvånande med tanke på det ökande behovet.

SLUTLIGEN KATEKESENS förklaring till Fjärde budet: dess föräldrabegrepp omfattar också överheten-staten. Tillsammans med familjen ska dessa ”faderligen vårda sig om oss och hvar på sitt sätt befrämja vår sanna välfärd” (vi förbigår husbönder och lärare). Redan katekesen tycks således ha övervägt ansvarsfördelningen mellan staten och familjen, kanske ingår där också omförhandling av ansvaret? Tanken svindlar.